ISSN 2029-1701
ISSN 2335-2035 (Online)

Research Journal
PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER
2022 (29)

ETINIAI KRIMINALINĖS ŽVALGYBOS ASPEKTAI

Erika GREIČIŪTĖ
Mykolo Romerio universitetas
Maironio str. 27, LT 44211 Kaunas, Lithuania
E-mail: ergreiciute@stud.mruni.eu
ORCID ID: 0000-0002-0586-3556

Giedrė PAURIENĖ
Mykolo Romerio universitetas
Maironio str. 27, LT 44211 Kaunas, Lithuania
E-mail: pauriene@mruni.eu
ORCID ID:0000-0003-2902-2855

DOI: 10.13165/PSPO-22-29-28

Anotacija. *Straipsnyje teoriniu ir empiriniu lygmeniu analizuojami etiniai kriminalinės žvalgybos aspektai. Tyrimo problema konkretizuojama šiais klausimai: Ar kriminalinės žvalgybos veikla nepažeidžia žmogaus teisių ir laisvių taikant procesines prievartos priemones? Kaip kriminalinės žvalgybos pareigūnai supranta profesinės etikos svarbą tarnyboje? Tyrimo objektas: etiniai aspektai kriminalinės žvalgybos srityje. Tyrimo tikslas: atsižvelgiant į kriminalinės žvalgybos veikimo būdus, išanalizuoti etinius aspektus kriminalinės žvalgybos srityje. Tyrimo uždaviniai: 1) atskleidus kriminalinės žvalgybos sampratą, aptarti kriminalinės žvalgybos veikimo būdus, susiduriančius su etinėmis problemomis; 2) ištirti ir įvertinti kriminalinės žvalgybos pareigūnų nuostatas į profesinės etikos svarbą tarnyboje. Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir teisės aktų analizė, teismų praktikos analizė, apibendrinimas, kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodas – apklausa (struktūrinis interviu), duomenų analizės metodas – aprašomoji-interpretacinė analizė.*

Kriminalinė žvalgyba, vykdydama savo funkcijas atlieka ir procesinių prievartos priemonių taikymą. Būtent dėl šių priemonių, dažniausiai žmonių yra piktinamasi ir ieškoma tiesos, ar nebuvo pažeistos žmogaus konstitucinės teisės. Taip pat procesinių prievartos priemonių vykdymo metu, tokių kaip – nusikalstamos veikos imitavimo veiksmai, slaptas sekimas, stebima, ar nebuvo peržengtos etiško elgesio ribos. Kriminalinės žvalgybos darbuotojai, vykdydami savo funkcijas, jas atlieka teisėtai, t. y. vadovaujantis teisės aktais. Kiekvienas teisės aktas gina žmogaus konstitucines, prigimtines teises. Tačiau pateikiamos ir išimtys, kad šios teisės gali būti pažeidžiamos, jeigu to reikalauja siekis sustabdyti nusikaltimą, apsaugoti valstybę ar žmogaus teises ir laisves. Kriminalinė žvalgyba yra vedama gėrio, o gėrio siekimas įveikiant blogį yra svarbiau, nei leisti blogiui plisti. Kiekvienas kriminalinės žvalgybos veikimas laikytinas moraliu, jei jis nepažeidžia teisinių normų. Atsižvelgiant į gautus empirinio tyrimo rezultatus, darytina išvada, kad kriminalinės žvalgybos pareigūnai suvokia profesinės etikos svarbą savo profesijoje. Pareigūnai išskiria svarbiausius principus, kuriais reikia vadovautis jų darbe, nurodydami, kad tai – tolerancijos, sąžiningumo, pagarbos kitiems, ištikimybės, nešališkumo, tarnavimo visuomenei ir kt. principai. Tačiau nebuvo paminėtas vienas svarbiausių kriminalinės žvalgybos profesinės etikos skiriamųjų bruožų – konfidencialumas. Šios profesijos atstovams pasiekti gerų rezultatų padeda ne tik gerai išmanomi teisės aktai, tačiau ir jų vidinės vertybės, vedančios padėti kitiems – apsaugoti žmogaus prigimtines teises.

Pagrindinės sąvokos: *kriminalinė žvalgyba, etika, operatyvinė veikla, etinės problemos.*

Įvadas

Šiuolaikinėje visuomenėje nusikaltimai yra atliekami naudojant naujus metodus, nusikaltimų atlikimo būdai yra vis labiau apgalvoti ir atliekami pasitelkiant naujas technologijas, kurios padeda nusikaltimą atlikti nepaliekant didelių žymių. Bet kuris nusikaltimas pažeidžia visuomenės ir jos narių teises ir laisves, o vienas iš teisėsaugos pareigūnų uždavinių - apsaugoti žmogaus prigimtines teises ir laisves. Kriminalinė žvalgyba - tai būdas kovoti su nusikalstamumu, tačiau šios profesijos etika nėra plačiai aptarta literatūroje,

kur kas daugiau mokslinės literatūros Lietuvoje parašyta apie operatyvinę veiklą (Laurinavičius, 2001; Mulevičius ir Petrošius, 2005; Gutauskas, 2008), kuri 2013 m. sausio mėn. 1 d. buvo pervardinta į kriminalinę žvalgybą. Šių sąvokų pateikimas pasikeitė ne tik pavadinimu, tačiau ir reglamentavimo funkcijoje. Tačiau būtent etika taip ir liko daugiausiai minima operatyvinės veiklos šaltiniuose. Etika tampa tarsi trūkstama kriminalinės žvalgybos sampratos dalis, nors akivaizdu, jog etika turi aiškų ryšį su kriminaline žvalgyba. Palidauskaitės (2011) pateikta valstybės tarnautojų profesinės etikos standartų apžvalga, padeda išryškinti kriminalinės žvalgybos pareigūnų profesinės etikos aspektus. Mulevičius ir Petrošius, gvildeno moralinius etinius vertinimus susijusius su operatyvinėje veikloje naudojamomis specialiomis priemonėmis bei metodais, taip pat su tam tikrais žmogaus teisių bei laisvių apribojimais, galimais atliekant tam tikrus operatyvinius veiksmus. Istorinius faktus operatyvinėje veikloje – kriminalinėje žvalgyboje, aptaria Anušauskas (2014), plačiai apžvelgdamas istorinius faktus. Taip pat Gutauskas (2018) gilinosi į tai, kiek kriminalinės žvalgybos naudojamos priemonės gali teisėtai skverbtis į privatų žmogaus gyvenimą. Temomis apie kriminalinės žvalgybos aspektus iš etinės pusės kalbama nepakankamai, todėl temos naujumas grindžiamas poreikiu išsamiau aptarti etikos svarbą kriminalinės žvalgybos pareigūno tarnyboje. Šiame straipsnyje sutelktas dėmesys į etikos vaidmenį kriminalinėje žvalgyboje bei apžvelgiami kriminalinės žvalgybos veikimo būdai, susiduriantys su etinėmis problemomis. **Tyrimo problema** konkretizuojama šiais klausimai: Ar kriminalinės žvalgybos veikla nepažeidžia žmogaus teisių ir laisvių taikant procesines prievartos priemones? Kaip kriminalinės žvalgybos pareigūnai supranta profesinės etikos svarbą tarnyboje?

Tyrimo objektas: etiniai aspektai kriminalinės žvalgybos srityje.

Tyrimo tikslas: atsižvelgiant į kriminalinės žvalgybos veikimo būdus, išanalizuoti etinius aspektus kriminalinės žvalgybos srityje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleidus kriminalinės žvalgybos sampratą, aptarti kriminalinės žvalgybos veikimo būdus, susiduriančius su etinėmis problemomis;
2. Ištirti ir įvertinti kriminalinės žvalgybos pareigūnų nuostatas į profesinės etikos svarbą tarnyboje.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir teisės aktų analizė, teismų praktikos analizė, apibendrinimas, kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodas – apklausa (struktūrinis interviu), duomenų analizės metodas – aprašomoji-interpretacinė analizė.

Kriminalinės žvalgybos samprata

Kriminalinės žvalgybos sampratą galima rasti teisės aktuose, kuriuose įtvirtina sąvoka ir nustatytos kriminalinės žvalgybos normos, kurios yra įgyvendinamos remiantis žvalgybos pareigūnų etikos kodeksu. Svarbu paminėti, kad kriminalinės žvalgybos tyrimas atliekamas, kai turima informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų ar sunkų nusikaltimą arba apie apysunkius nusikaltimus, numatytus Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse, taip pat, kai pasislepia įtariamasis, kaltinamasis arba nuteistasis, dingsta be žinios asmuo, vykdoma asmenų apsauga nuo nusikalstamo poveikio.

Kriminalinės žvalgybos sąvoka reglamentuota „Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatyme“, kuriame nurodoma, kad „*kriminalinė žvalgyba – kriminalinės žvalgybos subjektų veikla renkant, fiksuojant, vertinant ir panaudojant turimą informaciją apie kriminalinės žvalgybos objektus, vykdoma šio įstatymo nustatyta tvarka*.“ Kriminalinė žvalgyba kelia socialinius tikslus, tokius kaip: visuomenės saugumo užtikrinimas, piliečio konstitucinių teisių ir laisvių užtikrinimas (asmuo, orumas, privatumas, nuosavybė), įsitikinimai, politinė

valia, valstybės valdomo turto apsauga. Kriminalinė žvalgyba pasižymi svarba visai visuomenei, kadangi žvalgybos paskirtis – užkirsti daromus kriminalinio pobūdžio nusikaltimus bei juos atskleisti ir išaiškinti. Kaip ir kiekviena institucija, taip ir kriminalinė žvalgyba veikia pagal iš anksto suformuotas užduotis, kurios atskleidžia nuo kokių teisės pažeidimų yra ginamos žmogaus teisės ir laisvės. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatyme pateikti šie kriminalinės žvalgybos uždaviniai: *"1) nusikalstamų veikų prevencija; 2) nusikalstamų veikų išaiškinimas, taip pat rengiančių, darančių ar padariusių nusikalstamas veikas asmenų nustatymas; 3) asmenų apsauga nuo nusikalstamo poveikio; 4) asmenų, kurie slapstosi nuo ikiteisminio tyrimo ar teismo, nuteistų, taip pat dingusių be žinios asmenų paieška; 5) daiktų, pinigų, vertybinių popierių, kito turto, susijusio su nusikalstamų veikų padarymu, paieška; 6) kriminalinės žvalgybos subjektų vidaus saugumo užtikrinimas.*"

Vykdant kriminalinės žvalgybos uždavinius itin svarbu tikslumas ir kompetencija, uždaviniai privalo būti vykdomi vadovaujantis nurodytais principais bei pernelyg nenutolstant nuo teisinio reglamentavimo. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatyme teigiama, kad „*kriminalinė žvalgyba grindžiama teisėtumo, žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo, viešojo intereso apsaugos, konspiracijos, konfidencialumo, viešų ir slaptų veiksmų derinimo principais*". Teisėtumo principas yra universalus teisės principas, kuris būdingas visai teisės sistemai, taikomas kiekvienoje teisės šakoje. Šis principas nėra tiksliai apibrėžtas konkrečioje teisės normoje, todėl jis yra pritaikomas ir įgyvendinamas pritaikant prie analizuojamų teisės aktų. Kriminalinėje žvalgyboje svarbu užtikrinti žmogaus teises bei laisves, kad šios nebūtų peržengiamos, pastarasis principas nurodo, kad kiekvienas pilietis turi savo teises ir laisves į savo mintis, asmenybę ir orumą, privatumą, būsto neliečiamumą, religines bei politines pažiūras, žodžio laisvę, nuosavybės neliečiamybę. Visomis šiomis teisėmis ir laisvėmis žmogus gali naudotis neperžengiant įstatymų, žmonės yra apsaugoti nuo blogio prieš jų valią; pajutus, kad žmogaus teisės ir laisvės yra pažeistos žmogus turi teisę apskųsti šį teisių pažeidimą ir gintis savo teises ir laisves

Taikant neviešo pobūdžio procesines prievartos priemones, visada egzistuoja tikimybė, kad gali būti atskleisti priemones vykdantys subjektai, jų naudojamos specialios techninės priemonės. Todėl Bučiūnas (2014) teigia, kad siekiant sumažinti atskleidimo riziką, ikiteisminio tyrimo ir kriminalinės žvalgybos subjekto pareigūnai pasirenka konspiracijos principą, kuris pasireiškia tuo, kad ikiteisminio tyrimo metu atliekant neviešo pobūdžio procesines prievartos priemones, naudojami tokie elgesio modeliai, priemonės, kurios leidžia išvengti arba sumažinti galimybę slaptų ikiteisminio tyrimo veiksmų taikiniu tapusiam objektui suvokti, kad jis yra paslapčia stebimas, renkama informacija apie jo atliekamus veiksmus, vykstančius aplink jį ar su juo siejamus procesus, reiškinius. Tyrimo metu informacijos rinkimui naudojamos maskavimosi priemonės, būdai neturi kelti grėsmės žmogaus gyvybei ar sveikatai, įžeisti orumą, garbę.

Pateikdamas konfidencialumo principo paaiškinimą ir svarbą kriminalinėje žvalgyboje, Bučiūnas (2014) nurodo, kad konfidencialumas yra neatsiejamas nuo kriminalinės žvalgybos užduočių įgyvendinimo, todėl šis principas yra labai svarbus, kad tiriant nusikalstamą veiką surinkta informacija ikiteisminio tyrimo veiksmų pagalba, tiek fiksuota procesine forma, tiek neturinti neprocesinės formos bus prieinama tik autorizuotiems vartotojams ir informacija, tame tarpe konfidenciali, bus nedelsiant sunaikinta įstatymo nustatyta tvarka, jeigu ji nėra nesusijusi su tiriamu įvykiu. Iš to peršasi išvada, kad konfidencialumo principas įpareigoja prokurorą, ikiteisminio tyrimo pareigūną, laikytis įstatymo ir etikos normų. Reikia kruopščiai saugoti surinktą informaciją ir imtis priemonių, užtikrinančių, kad informacija, kuri nesusijusi su tiriamu įvykiu, nebus paskleista viešojoje erdvėje, pastebi Bučiūnas (2014). Žvalgybos pareigūnui renkant, fiksuojant slaptą informaciją tenka susidurti su deviantinio elgesio

asmenimis ir ieškoti bendro kompromiso norint užmegzti santykį, tenka prisitaikyti prie asmens, iš kurio bus gaunama naudinga informacija ir tarp pareigūno bei asmens susiklosto konfidencialūs santykiai. Todėl yra svarbu, kad pareigūnas dalyvaujantis tokiuose santykiuose tinkamai remtųsi teisės aktais ir etikos normomis. Kriminalinės žvalgybos pareigūnai atlieka tiek viešus (apie kurių atlikimą supranta aplinkiniai), tiek slaptus, pašaliniams asmenims nematomus, veiksmus, kurie yra grindžiami viešų ir slaptų veiksmų derinimo principu. Principai teisiniuose aktuose reikalingi norint atskleisti valstybės ginamas vertybes, pamatines nuostatas, tikslus – ko yra siekiama bei uždavinius – kaip tai bus pasiekiama. Pabrėžtina, kad tai nėra galutiniai principai, kuriais remiasi kriminalinė žvalgyba, jų yra ir daugiau.

Kriminalinėje žvalgyboje yra nustatyti objektai, prieš kuriuos galima atlikti kriminalinės žvalgybos tyrimą. Lietuvos respublikos prokuratūros tinklalapyje teigiama, kad „kriminalinės žvalgybos objektai – galimai rengiamos, daromos ar padarytos nusikalstamos veikos, jas rengiantys, darantys ar padarę asmenys, šių asmenų aktyvūs veiksmai neutralizuojant kriminalinę žvalgybą, kiti su valstybės nacionaliniu saugumu susiję įvykiai ir asmenys.“ Ši norma nurodo, kad tyrimas bus pradėtas tik būtent prieš tokius požymius turinčius asmenis, tačiau asmuo gali ir neturėti jokio tiesioginio ryšio su nusikalstama veika, bet tyrimas prieš asmenį gali būti pradėtas.

Taigi kriminalinė žvalgyba yra teisėta ir reglamentuota teisės aktais (akcentuotinas Kriminalinės žvalgybos įstatymas), tai kriminalinės žvalgybos subjektų veikla renkant, fiksuojant, vertinant ir panaudojant turimą informaciją apie kriminalinės žvalgybos objektus. Kriminalinės žvalgybos pareigūnai negali apleisti teisės aktuose reglamentuotų veiksmų etikos aspektų. Viešai žinoma, kad šios profesijos atstovai, siekdami paveikti blogį, pasirenka amoralų elgesį, kaip pvz., melą, legendų kūrimą. Nors tai pažeidžia moralės ir dorovės ribas, tačiau taip veikiama siekiant aukštesnio gėrio, t. y. stengiantis apsaugoti valstybės bei visuomenės interesų teises ir laisves.

Kriminalinės žvalgybos veikimo būdai, susiduriantys su etinėmis problemomis

Prevencinės prievartos priemonės yra vienas iš būdų, kaip galima sustabdyti nusikalstamos veikos pasiruošimą ar vykdymą. Neviešo pobūdžio veiksmų atlikimas pasitelkiamas norint atskleisti efektyviau nusikalstamas veikas. Skiriant slaptų priemonių veikimo metodus prieš asmenį, kuris vykdo nusikalstamą veiką, svarbu atkreipti dėmesį į etikos ir moralės klausimus, kurie gali būti pažeisti vykdant kriminalinės žvalgybos slaptuosius veiksmus. Prievartos priemonių skyrimas reikalauja ypač atidaus pasiruošimo, veikimo ir vertinimo. Todėl skiriant griežtas prievartos priemones svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad viso slaptųjų veiksmų veikimo metu yra paliečiamos žmogaus teisės ir laisvės.

Kriminalinė žvalgybos pareigūnai vykdydami griežtas, slaptas prievartos priemones tokias, kaip nusikalstamos veikos imitavimo veikimas ar slaptas sekimas susiduria su žmogaus prigimtinių teisių pažeidimu. Pabrėžtina, kad šiuos išvardintus slaptus veiksmus gali atlikti ne tik savo tapatybės neatskleidžiantis pareigūnas tačiau ir asmuo, kuris sutinka prižiūrimas pareigūnų atlikti jau pradėtas nusikalstamas veikas ir jas vėliau tęsti su priežiūrą. Nusikalstamos veikos imitavimo veiksmai (NVIV) bei slaptas sekimas pažeidžia žmogaus, prieš kurį atliekamas tyrimas, teises ir laisves, tačiau šie veiksmai yra veikiami aukštesnio gėrio, kuriuo siekia apginti visuomenę nuo nusikalstamo pasaulio. Svarbu paminėti, kad šios prievartos priemonės skiriamos norint atskleisti nusikaltimų darymą, o ne imituojant nusikalstamus veiksmus, sukurti nusikaltimus. Pasitaiko, kad teismų praktikoje baudžiamosiose bylose yra pateikiami skundai dėl galimos pareigūnų provokacijos, atliekant slaptus veiksmus.

Leidimas atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas numatytą veikimą – nusikalstamos veikos imitavimą apibūdina, kaip vieną iš kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų, formaliai turintį nusikalstamos veikos ar kitokio teisės pažeidimo požymių, nusikalstamos veikos imitavimą, atliekamą siekiant apginti objektą nuo nusikalstamo pasikėsinimo. Nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus sankcionuoja prokuroras pagal kriminalinės žvalgybos subjekto vadovo ar įgalioto vadovo pavaduotojo motyvuotą teikimą. Šis informacijos rinkimo būdas susiduria su galima provokacija, kuri pažeidžia žmogaus prigimtines teises.

Gutauskas (2018), apžvelgiantis kriminalinės žvalgybos ir privatų asmens gyvenimą, gilindamasis į procesinių prievartos priemonių skyrimą, pabrėžia, kad taikant procesines prievartos priemones svarbiausias kriterijus yra formalusis teisėtumas. Minėtas mokslininkas nurodo, kad detalizuojant tokių priemonių taikymo formalųjį teisėtumą, tam yra būtina: teisėta priežastis; tinkamas sankcionavimas; sankcionuoto veiksmo ribų laikymasis ir draudimas provokuoti. Galima pritarti, kad šie ypatumai yra svarbiausi taikant procesines prievartos priemones, nes būtent pateikus šių keliamų reikalavimų argumentus procesinės prievartos priemonės yra atliekamos teisėtai.

Atkreiptinas dėmesys, kad nusikalstamos veikos imitavimo veiksmus (NVIV) gali atlikti savo tapatybės neatskleidžiantys pareigūnai, pagal BPK (158 str. 2 d.) bei ypatingais atvejais, kai nėra kitų galimybių nustatyti nusikaltimus darančius asmenis, tyrimą gali atlikti ir asmenys, kurie nėra ikiteisminio tyrimo pareigūnai, pagal BPK (158 str. 6 d.). Pažymima, kad prieš pradedant vykdyti NVIV pagal Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijas (2012 m. gruodžio 31 d.), asmuo, kuriam leidžiama atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, privalo būti pasirašytinai supažindintas su ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, kurioje nurodomi konkretūs veiksmai, kuriuos leidžiama tam asmeniui atlikti. Svarbu yra tai, kad asmuo imituodamas nusikalstamą veiką gali atlikti tik tuos veiksmus, kurie yra patvirtinti, todėl būtent tai užkerta kelią provokacijos atsiradimui ir asmuo negali imtis savo iniciatyvą sugalvotų veiksmų, kurie ir paskatintų provokacijos atsiradimą.

Žmogų nuo teisės ir laisvės pažeidimų prieš jį, saugo įstatymai. „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“ gina žmogaus prigimtines teises, šios konvencijos straipsniai asmenį gina ir nuo slaptų veiksmų prieš jį. Šioje konvencijoje nurodoma, kad kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę ir asmens neliečiamybę bei kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. Tačiau straipsniai yra papildomi išeitimis, kada pareigūnai gali įsikišti į šias teises, siekdami užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti. Įstatymai apsaugo žmogaus prigimtines teises, tačiau kiekvienu atveju, jeigu asmuo pasirenka blogo elgesio modelį pažeidžia ne tik savo, bet ir likusios visuomenės dalies etikos vertybes, kurios yra susijusios su žmogaus vidiniais įsitikinimais, papročiais, ydomis bei visomis kitomis prigimtinėmis teisėmis, kurias asmuo saugo. Svarbu pridurti, kad Konstitucinis teismas yra pabrėžęs, kad asmuo, darydamas nusikalstamus veiksmus, pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą visai visuomenei ir tokius veiksmus padaręs asmuo neturi ir negali tikėtis, kad jo privatus gyvenimas bus saugomas lygiai taip pat, kaip ir asmenų, kurie nepažeidžia įstatymų (pgl. „Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 41 straipsnio 2 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. LRS). Įstatymų paskirtis yra užtikrinti žmogaus prigimtinių teisių saugumą ir jas puoselėti, todėl vykdant nusikalstamų veikų imitavimo veiksmus yra svarbu atidžiai rinktis veiksmus, kad šie neperžengtų etikos normų ir asmens neišprovokuotų atlikti naujų nusikalstamų veikų.

Nusikalstamos veikos imitavimo veiksmai kaip procesinės prievartos priemonės yra vykdomos prieš asmenis tik tuo atveju, kai yra atmetamos visos kitos lengvesnės prievartos priemonės. Kiekvienas pareigūnas, dirbdamas darbą, turi įsipareigojimus tai atlikti sąžiningai, atsakingai ir kompetentingai pagal savo profesiją bei kliautis etikos vertybėmis, atsižvelgti į žmogaus prigimtines teises. Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) jurisprudencijoje nurodo, kad policijos kurstymas yra tada, kai pareigūnai, nepaisant to, ar jie būtų saugumo pajėgų atstovai, ar asmenys, veikę pagal savo instrukcijas, neapsiriboja iš esmės pasyviu dalyvavimu tiriamoje nusikalstamoje veikoje, bet daro subjektui tokią įtaką, kad sukurstо nusikaltimo, kuris antraip nebūtų padarytas, padarymą, kad galėtų įrodyti nusikaltimą, t. y. pateikti įrodymus ir pradėti baudžiamąjį persekiojimą prieš asmenis (pgl. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. vasario 5 d. sprendimas byloje Ramanauskas prieš Lietuvą (Nr. 74420/01)“). Todėl yra svarbu, kad skiriant šią prievartos priemonę, asmuo, vykdantis šį imitavimą, suvoktų provokacijos veikimą.

Analizuojant NVIV, svarbu atsižvelgti į provokacijos reglamentavimą ir šios nebuvimo argumentavimus teismų praktikoje. Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 159 str. 3 d, atliekant NVIV, draudžiama provokuoti asmenį padaryti nusikalstamus veiksmus. Galima pastebėti teismų praktikoje pateikiamus skundus dėl NVIV atlikimo proceso metu įvykdytų provokacijų, todėl svarbu apžvelgti, kaip teismų praktika argumentuoja bylose su NVIV susijusius provokavimus. 2020 m. vasario 27 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (LAT) priėmė nutartį, kurioje teismo posėdyje kasacine rašytinio proceso tvarka išnagrinėjo baudžiamąją bylą su nuteistųjų pateiktais skundai. „*Ikiteisminis tyrimas byloje pradėtas 2014 m. spalio 20 d., pasitvirtinus gautai informacijai apie tai, kad R. D. galimai platina psichotropinę medžiagą – metamfetaminą. <...> Pagal atskirą šio teismo nutartį R. D. taip pat minėtu laikotarpiu leista realizuoti BPK 158 straipsnyje nurodytą procesinės prievartos priemonę prieš D. K., J. L. ir jų galimus bendrininkus, užmezgant kontaktus, gauti duomenis apie prekybą psichotropinėmis ir narkotinėmis medžiagomis, slapta daryti tokius veiksmus fiksuojančius garso ir vaizdo įrašus, panaudojant visų rūšių technines priemones tokiems įrašams daryti.*“ (pgl. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje (Nr. 2K-1-719/2020)“). Iš pateiktos bylos medžiagos matyti, kodėl paskiriamas NVIV ir nurodomas asmuo, kurio veikimu bus atliekama procesinė prievartos priemonė.

Tačiau procesinės prievartos taikymas truko ilgą laiko tarpą ir tuo argumentuodami pareiškėjai pateikia skundą, kuriame nurodo, kad nusikalstamos veikos imitavimas buvo pasiremiamas pareigūnų įsikišimu ir provokacija bei tai tęsėsi per ilgą laiko tarpą, kas ir privertė disponuoti narkotikais vis didesniais kiekiais ir dėl to buvo esmingai pasunkinta kasatoriaus teisinė padėtis, t. y. NVIV buvo realizuoti netinkamai (pgl. LAT nutartį byloje Nr. 2K-1-719/2020). Pridedama, kad į tyrimą buvo įtraukti asmenys, kurie anksčiau neturėjo intereso pažeisti teisės aktų. Tačiau reikia suprasti, kad asmenys, kurie neturi nieko bendro su nusikalstamu pasauliu nėra baudžiami ar sekami, todėl NVIV metu visi įtraukti asmenys nėra atsitiktiniai ir turėjo savo vaidmenį šioje byloje. Vilniaus apygardos prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo skyriaus prokuroras Uldukis atsiliepimu į kasacinius skundus prašo juos atmesti ir prokuroras atsiliepime pateikia savo sprendimo argumentus. Prokuroras, argumentuodamas skundus, pabrėžia bylos faktus ir juos išaiškina įrodydamas, kad pareigūnų atliktas darbas yra teisėtas ir nusikalstamos veikos imitavimas nebuvo vedantis prie provokacijos. Prokuroras argumentuoja, kad „*Pagrindinis NVIV atlikimo tikslas, pasitelkiant R. D., buvo <...> nustatyti asmenis, kurie organizuotu hierarchiniu lygmeniu stovėjo aukščiau už kitus grupės narius ir iš kurių jie gaudavo psichotropines ir narkotines medžiagas, bei kitus bendrininkus, kurių ilgą laiką nebuvo galimybių nustatyti.*“ (pgl. LAT nutartį byloje Nr. 2K-1-719/2020). Nurodytas tikslas buvo pasiektas ir NVIV pasiteisino, nes buvo atskleisti asmenys,

kurie jau anksčiau platino narkotikus ir psichotropines medžiagas bei vykdė kitus nusikaltimus, tačiau nebuvo identifikuoti. Būtent ilgas laiko tarpo veikimas ir leido atskleisti asmenis, kurie prisidėjo prie šių nusikalstamų veikų atlikimo. Todėl negalima sakyti, kad laiko trukmė nėra svarbi bandant išsiaiškinti ne tik bylos aplinkybes, tačiau ir visus jos dalyvius, nustatant tikslų jų vaidmenį nusikaltimų atlikime. Svarbus bylos faktas yra, kad ilgo laiko tarpui įtaką darė ir patys dalyviai savo elgesiu, kadangi jų buvo daug, o siekta atskleisti visus, todėl tai užėmė laiko. Taip pat kiekvienu atveju visų dalyvių veiksmai yra vertinami, analizuojama jų atlikimo seka ir nustatoma, ar dalyviai galėjo būti išprovokuoti atlikti nusikaltimą ar ne. Šioje byloje dalyviai elgėsi savarankiškai, vykdė savo užduotis ir pareigūnų provokacija nebuvo nustatyta.

Kasacinės instancijos teismo teisėjų kolegija, išnagrinėjusi baudžiamąją bylą, taip pat atmetė skundus. Teisėjų kolegija, atsižvelgdama į bylos faktus ir skundus dėl galimos provokacijos atliekant nusikalstamų veikų imitavimą, per ne lyg ilgo laiko tarpo skyrimo šiai prievartos priemonei, proporcingumo principo netaikymo byloje išvadose nurodo, kad „*Tiek procesinių prievartos priemonių šioje byloje taikymo apimties aspektu, tiek konkrečios procesinės prievartos priemonės – nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų aspektu procesinių prievartos priemonių naudojimo šioje byloje proporcingumas buvo išlaikytas, nusikalstamų veikų vadinamojo tiražavimo požymių, galinčių lemti pasyvios provokacijos nustatymą, nekonstatuotina.<...> Taip pat pažymėtina, kad teismai, darė išvadą, kad <...> aktyvumas ir suinteresuotumas kuo didesnio kiekio pardavimu kilo pačiam J. L. Iš to, kas išdėstyta, darytina išvada, kad nei aktyvios (lenkimo, skatinimo disponuoti dideliais narkotinių ir psichotropinių medžiagų kiekiais), nei pasyvios (nusikalstamų veikų tiražavimo) provokacijos tiriant šią baudžiamąją bylą, taikant NVIV, nenustatyta*“ (pgl. LAT nutartį byloje Nr. 2K-1-719/2020). Iš pateiktų išvadų galima suprasti, kad šioje baudžiamojoje byloje nusikalstamos veikos imitavimo veiksmai buvo būtini atlikti teisėtai pritaikant ilgesnį laiko tarpą, norint atskleisti, kuo daugiau nusikalstamos veikos veikimo faktų ir identifikuoti asmenis. Nors ir išsiaiškinus, kad NVIV nebuvo vykdomas pasitelkiant provokaciją, reikia atkreipti dėmesį, kad tyrimą atlikę pareigūnai realiai suvokė tiek profesinės etikos, tiek etikos bendras normas ir pasirinko sąžininga, teisingą elgesį, dorą bei atsakingą, kad būtų kuo konkrečiau atskleistos visos tyrimo detalės.

Pateikti teoriniai argumentai bei teismų praktikos pavyzdys leidžia suprasti, kad nusikalstamos veikos imitavimo veiksmai susiduria su galima provokacija siekiant atskleisti nusikalstamas veikas. Įvertinus galimas rizikas atliekant nusikalstamos veikos imitavimo veiksmus, darytina išvada, kad teismai turi nuosekliai vertinti visą proceso vykdymo tvarką, nuo prievartos priemonės taikymo iki jos nutraukimo. Derėtų akcentuoti, kad nusikalstamos veikos imitavimo veiksmų atlikimą atliekantys pareigūnai ar pavieniai asmenys turi pasitelkti savo profesinę kompetenciją, apimančią ir etinę kompetenciją, suprasti prigimtines žmogaus teises ir jas puoselėti vykdant nusikalstamos veikos imitavimo veiksmus.

Slaptas sekimas. Kriminalinė žvalgyba turi ne vieną informacijos rinkimo būdą, kurio metu yra gaunama vieša ar slapta informacija iš objektų, galinčių būti susijusių su nusikalstama veika arba nieko bendro neturinčių su tyrimu. Nagrinėjant etikos aspektus kriminalinėje žvalgyboje, svarbu įsigilinti į slaptą sekimą, kuriuo metu sekamas objektas apie pastarąjį nėra informuotas, ir dėl to iškyla problema dėl galimų žmogaus teisių ir laisvių pažeidimų. Vykdant slaptą sekimą, renkant svarbią informaciją, kurią reikia užfiksuoti, pasitelkiamas techninių priemonių naudojimas. Naudojamos tokios techninės priemonės, kaip slapto pasiklausymo priemonės, vaizdo užfiksavimo technika.

Svarbu pabrėžti, kad slaptas sekimas, kaip tokia sąvoka Kriminalinės žvalgybos įstatyme nėra reglamentuojamas, slapto sekimo sąvoka pateikiama LR Baudžiamojo proceso kodekse. Kriminalinės žvalgybos įstatymas reglamentuoja, jog sekimas – tai kriminalinės žvalgybos

informacijos rinkimo būdas, kai informacija gaunama išskiriant, atpažįstant ar stebint objektą. Įstatymo leidėjas sekimą apibūdina kaip vieną iš informacijos gavimo būdų ir įvardija, kokie procesiniai veiksmai reikalingi, kad sekimas būtų taikomas objektui. Kaip jau šiame straipsnyje minėta, kriminalinėje žvalgyboje objektu yra laikoma galimai rengiamos, daromos ar padarytos nusikalstamos veikos, jas rengiantys, darantys ar padarę asmenys. Taigi iš Kriminalinės žvalgybos teisės akto suprantama, kad sekimas yra atliekamas prieš asmenis, kurie yra vienaip ar kitaip susiję su nusikalstamu pasauliu. Tačiau toliau teisės akte yra minimos transporto priemonės, patalpos, vietovės, asmenys bei daiktai prieš kuriuos taip pat yra galimybė taikyti šią proceso prievartos priemonę. Reikėtų atsižvelgti į LR Baudžiamojo proceso kodekso pateikiamą slapto sekimo sąvoką, kurioje teigiama, kad sekimas atliekamas prieš asmenis, transporto priemones arba objektą. Akivaizdu, kad esama reikšmingos sąsajos tarp šių dviejų teisės aktų pateiktos informacijos dėl slapto sekimo, tačiau LR Baudžiamojo proceso kodeksas, aiškindamas sąvoką, iš anksto suteikia daugiau aiškumo prieš ką gali būti atliekamas slaptas sekimas, papildant transporto priemonėmis, asmenimis bei atskirais objektais. Bučiūnas (2012), išanalizavęs slapto sekimo ypatumus, pateikia slapto sekimo sąvokos reikšmę, kad tai, ne tik informacijos rinkimo būdas, neviešo pobūdžio procesinė prievartos priemonė, kuri atliekama teisėtai bei pasinaudojant techninėmis priemonėmis gaunamai informacijai fiksuoti, tačiau priduria, kad tai ir veikimas, laikantis pagarbos prigimtinėms žmogaus teisėms ir laisvėms bei tai vykdoma laikantis Žvalgybos pareigūnų etikos kodekso, Konstitucijos bei įstatymų. Tikslinga pabrėžti, kad slaptas sekimas siejasi su asmens laisvėmis.

Kita vertus, reikėtų paminėti, kad slaptas sekimas yra neatsiejamas nuo techninių priemonių panaudojimo, be kurių nepavyktų tiksliai užfiksuoti gaunamos informacijos. Techninių priemonių naudojimas yra minimas tiek Kriminalinės žvalgybos įstatyme, tiek LR Baudžiamojo proceso kodekse. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Kriminalinės žvalgybos įstatyme prie pateiktų techninių priemonių panaudojimo aprašo specialia tvarka yra priduriama, kad apie veiksmų taikymą ir vykdomą kontrolę objektas, prieš kurį tai taikoma, viso to nežino ir tai vykdoma įstatymų nustatyta tvarka apribojant žmogaus teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą. Svarbu paminėti, kad techninių priemonių panaudojimas atliekant sekimą yra labai svarbus, juk būtent jomis naudojamasi norint nustatyti buvimo vietą, taip suteikiama tikslesnė informacija ir galimybė stebėti objekto judėjimą. Naudojamasi ir kitomis techninėmis priemonėmis, kurios padeda užfiksuoti pokalbius, stebėti, kas vyksta aplink sekamą objektą bei tokiomis techninėmis priemonėmis, kurių valdymą reikia išmanyti taip, kad sekamas objektas neįtartų, jog jis yra sekamas.

Kiekvienas žmogus yra saugomas nuo neteisėtų veiksmų prieš asmenį atlikimo, todėl teisės aktai užtikrina nesikišimą į privatų asmeninį gyvenimą, saugo asmens garbę ir orumą, siekia apsaugoti nuo neteisėto klausymosi, susirašinėjimo sekimo. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta, kad „*žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas. Asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami. Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsinimosi į jo garbę ir orumą*.“ Privatų asmens gyvenimą saugo ir tarptautiniai teisės aktai, kuriuos Lietuva ratifikavimo, vienas iš jų yra Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 12 straipsnis, kuriame nurodoma, kad „*niekas neturi patirti savavališko kišimosi į jo privatumą, šeimos gyvenimą, buitį ar susirašinėjimą arba kėsinimosi į jo garbę ir reputaciją. Kiekvienas turi teisę į įstatymo apsaugą nuo tokio kišimosi arba kėsinimosi*.“ Kitas tarptautinis teisės aktas – Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, kurio 17 str. reglamentuoja, kad „*1. Niekas neturi patirti savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, jo būsto neliečiamybę, susirašinėjimo slaptumą,*

neteisėto kėsinimosi į jo garbę ir orumą. 2. Kiekvienas asmuo turi teisę į įstatymo apsaugą nuo tokio kišimosi arba tokių pasikėsinimų.“ Iš trumpos tarptautinių teisės aktų apžvalgos darytinas apibendrinimas, kad žmogaus asmeninį gyvenimą saugo ne tik nacionaliniai, bet ir tarptautiniai įstatymai, kurie vienodai gina asmenis nuo neteisėto kišimosi į asmeninį gyvenimą.

Tikslinga būtų pastebėti, kad kiekvienas teisės aktas, minėdamas apie asmeninį gyvenimo saugumą, priduria, kad informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Tai patvirtina ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 str., kad „*kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. 2. Valdžios pareigūnai neturi teisės kištis į naudojimąsi šia teise, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti.*“ Akivaizdu, kad yra pripažįstama, jog valstybėms nedraudžiama naudotis procesinėmis prievartos priemonėmis kovoje su nusikalstamumo mažinimu ir minimas slaptas sekimas neprieštarauja Konvencijos 8 straipsniui. Svarbu paminėti, kad tokiais metodais leidžiama naudotis tais atvejais, kai žmogaus teisių ir laisvių suvaržymai yra pateisinami ir valstybė laikosi nurodytų teisės aktų reikalavimų.

Nereikia pamiršti ir to fakto, kad baigus slaptą sekimą, asmuo yra informuojamas apie prieš jį taikytas procesines prievartos priemones jam nežinant. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas 161 str. nurodo, kad „*asmeniui, kuriam buvo taikoma proceso prievartos priemonė jam nežinant, baigus tokią priemonę taikyti turi būti pranešta apie ją. Pranešti būtina iškart, kai tai įmanoma padaryti nepakenkiant tyrimo sėkmei.*“ Tai gali pareikalauti laiko, kol bus užtikrinta, kad šis pranešimas nepakenks tyrimo tolimesnei eigai. Slaptas sekimas turi savo, prieš asmenį teisiškai patvirtintą pradžią ir teisėtumu pagrįstą pabaigą.

Kiekviena procesinė prievartos priemonė, kad ji būtų tinkama tiriamai bylai, turi atitikti ne tik visus keliamus reikalavimus, kad ji būtų priskiriama vykdymui, bet svarbu ir procesinės prievartos priemonės veikimas pagal principus. Reikia pridurti, kad žmogaus teises ir laisves gina ne vienas teisės aktas, taip visuomenei suformuojamas teigiamas požiūris į privatų gyvenimą ir suteikiama galimybė ginti savo pažeistas teises. Tiek Lietuvos teisės aktuose, tiek tarptautinėje teisėje įtvirtintas požiūris į privatų asmeninį gyvenimą išreiškia pagarbą prigimtinėms žmogaus teisėms.

Išanalizavus kriminalinės žvalgybos vykdomų procesinių prievartos priemonių vykdymą, atsiskleidžia žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo problema. Todėl nusikalstamos veikos imitavimo veiksmai bei slaptas sekimas reikalauja kruopštaus pareigūnų atidumo, teisės aktų išmanymo bei dorovių puoselėjimo. Apginti žmogaus teises ir laisves yra labiausiai saugoma visuomenės vertybė. Taikant NVIV ar slaptą sekimą, kiekvienu atveju turi būti puoselėjamos etinės nuostatos, kaip ir prigimtinės žmogaus teisės bei laisvės.

Tyrimo metodologija

Šis straipsnis remiasi atlikto empirinio tyrimo duomenimis, kurio metu, taikant struktūruotą interviu, siekta sužinoti, kaip kriminalinės žvalgybos pareigūnai supranta pamatinius etikos principus ir jų taikymą savo profesijoje. Informantų išsakyta nuomonė suteikė įžvalgų apie profesinės etikos svarbą kriminalinėje žvalgyboje bei atskleidė pareigūnų nuostatas į Žvalgybos pareigūnų etikos kodekse numatytas elgesio normas.

Tyrimo imtis. Pasirinkti 4 informantai, laikytini savo srities ekspertais. Savo profesinėje veikloje vykdydami užduotis jie susiduria su etikos problemų klausimais. Tyrimo dalyvių

atrankos būdas – tikslinė atranka. Tyrime dalyvavo skirtingų kvalifikacijų ir turintys skirtingas patirtis kriminalinėje žvalgyboje veikiantys informantai. Kokybiniam tyrimui neaktualus tiriamųjų skaičius, o aktualus gauto interviu teksto turinys – jo gilumas, išsamumas, nauja informacija.

Tyrimo instrumentas. Empiriniam tyrimui atlikti pasirinktas struktūruotas interviu elektroniniu paštu, kurį sudarė devyni atviro tipo klausimai. Kokybinio tyrimo instrumentu – interviu siekta atskleisti pareigūno, susijusio su kriminalinės žvalgybos veikla, patirtį, susiformavusią nuomonę. Atsakymai į atvirus klausimus sudarė galimybę surinkti patikimą informaciją. Bendras interviu raštu pranašumas – iš karto formuojamas interviu išrašas, tyrimo dalyvio informacija užfiksuojama tiksliai taip, kaip jis pats pateikė.

Tyrimo organizavimas. Interviu atliktas pateikiant interviu klausimus elektroniniu paštu minėtiems informantams. Tyrimas vyko 2022 metų balandžio 6-12 dienomis, visi informantai į pateiktus klausimus atsakė. Pokalbis elektroniniu paštu vyko asinchroniškai, t. y. pasitaikė ilgesnių ar trumpesnių laiko tarpų tarp klausimų uždavimo (išsiuntimo) ir atsakymų gavimo. Susirašinėjimas elektroniniu paštu yra gana paplitusi ir įprasta bendravimo forma, kuri tyrimo dalyviams nekėlė papildomų sunkumų.

Kokybinio tyrimo etikos principai. Tyrime buvo laikomasi geranoriškumo principo. Buvo užtikrintas laisvanoriškas tiriamųjų dalyvavimas tyrime. Laikantis pagarbos asmens orumui principo, prieš pateikiant interviu klausimus, tiriamiesiems buvo nurodytas tyrimo tikslas, nevartojant tyrimo objektą identifikuojančių sąvokų, nes jos tiesiogiai gali daryti įtaką tiriamųjų pateikiamiems atsakymams į užduotus tyrėjo klausimus. Teisingumo principas įvykdytas tiriamiesiems pristačius, pagal kokius kriterijus jie parinkti konkrečiam tyrimui dalyviais ir kodėl būtent jie pakviesti dalyvauti tyrime. Klausimyne, kuris pateiktas tiriamiesiems, nėra asmeninės informacijos, kuri leistų atpažinti konkretų asmenį bei organizaciją, kurią asmuo atstovauja ar kurioje dirba. Laikomasi anonimiškumo, užtikrinama, kad tyrimo dalyvių atsakymai bus konfidencialūs, jų tapatybė bus užkoduota (pvz., B1 - X miesto AVPK X skyriaus viršininkas, B2, B3, B4).

Rezultatų pateikimas: interviu metu gauti duomenys susisteminti, atlikta jų aprašomoji-interpretuojamoji analizė ir pateiktas empirinio tyrimo apibendrinimas.

Empirinio tyrimo rezultatai ir jų apibendrinimas

Tyrimo dalyviai patvirtino profesinės etikos reikšmingumą kriminalinėje žvalgyboje pridurdami, kad „*kaip ir visose kitose srityse profesinė etika yra neatsiejama darbo dalis*“ (B2; B4). Pažymėta, kad etika reikalinga, nes „*turi būti pagarbos principas ir žmogiškumas su visais asmenimis vienodas*“ (B3). Ši mintis remiasi Žvalgybos pareigūnų etikos kodekso 3 str., kuriame pabrėžiami etiniai principai, kaip nešališkumas, pagarbos ir lojalumo valstybei principas bei pagarbos žmogaus teisėms, teisėtiems interesams ir laisvėms principas.

Iš pateiktų atsakymų suprantama, kad profesinė etika yra svarbi, todėl informantų buvo prašoma nurodyti argumentus, kuriais remiasi pateikdami savo sprendimą. Žvalgybos pareigūnų etikos kodeksas 1 str. nurodo „*profesinės etikos normas ir elgesio principus, kurių žvalgybos pareigūnas privalo laikytis tarnybos ir ne tarnybos metu tam, kad būtų užtikrintas tinkamas žvalgybos pareigūno tarnybinių funkcijų atlikimas, didinamas visuomenės pasitikėjimas žvalgybos institucija, saugomas bei puoselėjamas žvalgybos pareigūno vardas*.“ Pareigūnai, pateikdami argumentus nurodė, kad profesinės etikos normos yra svarbios „*siekiant gauti kuo geresnį rezultatą tiek su asmenimis, tiek darbinėje aplinkoje*“ (B1); „*kadangi dirbama kolektyve ir su žmonėmis, tiesiogiai su jais kontaktuojant*“ (B3). Taigi akcentuojamas profesinės veiklos kokybės tarnybos metu bei bendravimo su asmenimis ne tarnybos metu ir etikos ryšys. Pastebima, kad profesinės etikos svarba pasireiškia tuo, jog „*kiekvienas pareigūnas turi gerbti*

kiekvieną žmogų, jo teises, teisėtus interesus ir laisves, netrukdyti ar neteisėtai neapsunkinti kitam asmeniui įgyvendinti savo teises ar vykdyti pareigas, vykdydamas savo funkcijas vengti asmens orumą žeminančių veiksmų“ (B2), nes „*net nedidelis incidentas, susijęs su žvalgybos institucijų veikla, ar netinkamas jos darbuotojų elgesys sukelia ryškų rezonansą visuomenėje, (...). Žvalgybos veiklos efektyvumas yra tiesiogiai susijęs su žvalgybos pareigūnų elgesiu ir priklauso nuo jų moralinių nuostatų bei vertybių sistemos*“ (B1). Minėti teiginiai atskleidžia, kad žvalgybos pareigūnai supranta profesinės etikos vaidmenį, kad tai yra norma, kuria bandoma pasiekti gerų rezultatų nepažeidžiant moralės normų.

Atsakymuose, koks yra pagrindinis skiriamasis bruožas žvalgybos pareigūno profesinėje etikoje, išryškėja pasikartojančios temos - „Konfidencialumas“, „Slaptumas“. Tai atliepia Kriminalinės žvalgybos įstatymo 3 str. 2 dalį, kuri nurodo, kad „*kriminalinė žvalgyba grindžiama teisėtumo, žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo, viešojo intereso apsaugos, konspiracijos, konfidencialumo, viešų ir slaptų veiksmų derinimo principais.*“ Pareigūnas nurodo, kad „*žvalgybos pareigūnas turi saugoti tarnybos metu sužinotą informaciją ir nenaudoti jos kitais tikslais nei tarnybos interesai*“ (B3), tai patvirtina, kad konfidencialumas atskiria šią profesiją nuo kitų. Antrasis, ne ką mažiau svarbus bruožas yra slaptumas, nes „*darbas kriminalinėje žvalgyboje vyksta su žmonėmis, duomenų apie asmens privatų gyvenimą rinkimu, jų analizavimu ir kaupimu*“ (B4); „*skiriamasis bruožas – tai žvalgybinės veiklos slaptumas, susijęs su darbo specifika. Saugoti kriminalinės žvalgybos slaptųjų dalyvių ir kitų kriminalinės žvalgybos veikloje dalyvaujančių asmenų teises ir teisėtus interesus ir garantuoti slapto bendradarbiavimo konfidencialumą – viena iš svarbiausių kriminalinės žvalgybos subjektų pareigų.*“ (B2). Informantų atsakymai rodo, kad kriminalinėje žvalgyboje profesinės etikos išskirtinumas yra konfidencialumas. Šiuo principu vadovaujamasi atliekant savo darbo funkcijas ir taip yra užtikrinamos teisės bei laisvės žmogaus, įtraukto į kriminalinės žvalgybos tyrimą.

Tyrimas atskleidė, kad nors Žvalgybos pareigūnų etikos kodekso 11 str. 1 d. nurodo, kad žvalgybos pareigūnai tarnybos metu turi „*laikytis duotos žvalgybos pareigūno priesaikos*“, tačiau „*ne visi pareigūnai jos laikosi*“ (B4). Informantų atsakymai rodo, kad Žvalgybos pareigūnų etikos kodekse trūkumų nepastebi, kad Žvalgybos pareigūnų etikos kodeksas gerina darbo kokybę - „*žvalgybos pareigūnų etikos kodeksas nustato pagrindines Lietuvos Respublikos žvalgybos pareigūnų profesinės etikos normas ir elgesio principus, kurių žvalgybos pareigūnas privalo laikytis tarnybos ir ne tarnybos metu*“ (B3); „*kiekvienam ir visur yra apibrėžti elgesio rėmai. Tinkamai elgdamasis, gali reikalauti iš kitų to paties*“ (B2). Tačiau pastebima ir tai, kad „*ne visi pareigūnai yra su juo susipažinę, dėl to kartais nukenčia darbo kokybė*“ (B1).

Apžvelgus kriminalinės žvalgybos pareigūnų asmeninį požiūrį į Žvalgybos pareigūnų etikos kodeksą, svarbu suprasti, kokiomis vertybėmis pareigūnai vadovaujasi savo profesijoje. Anot Palidauskaitės (2011), viešojo sektoriaus atstovų vertybės yra „*politinis neutralumas, procedūrinis teisingumas, teisėtumas, sąžiningumas, viešumas, lygybė bei tarnavimas visuomenės interesams*“. Informantų įvardintų vertybių tarpe sutiktos tik dvi vertybės – *sąžiningumas* ir *tarnavimas visuomenei* atliepia Palidauskaitės (2011) minimas vertybes. Kad žvalgybos pareigūnai nenurodė *viešumo* kaip vertybės, laikytina savaime suprantama, nes, kaip jau kalbėta šiame straipsnyje anksčiau, jų profesinėje veikloje svarbiausi principai – konfidencialumas ir slaptumas. Kitos pareigūnų minimos vertybės – tai tolerancija, nešališkumas, nesavanaudiškumas, ištikimybė, pagarba kitiems, geranoriškumas, atsakomybė, pažadų laikymasis („*nežadėk to, ko negali ištęsėti*“ (B3)), pareigingumas. Pareigūnai priduria, kad šios asmeninės vertybės jiems padeda tarnyboje - „*turimos vertybės atsispindi geruose poelgiuose, o tai „užkrečiama“, kas motyvuoja ir kitus kolegas*“ (B2).

Kriminalinės žvalgybos pareigūnai nėra pastebėję savo profesinėje veikloje konflikto tarp asmeninių ir profesinių vertybių - „*pasirinkęs tokia profesija tu esi 24/7 pareigūnas ir šiomis vertybėmis tu gyveni visą laiką, tai gyvenimo būdas*“ (B3). Žvalgybos pareigūnų etikos kodekse nėra minima apie vertybių konfliktus, tačiau kodekso 11 str. 7 d. yra nustatyta, kad žvalgybos pareigūnai tarnybos metu turi „*vengti viešųjų ir privačių interesų konflikto, visus kylančius konfliktus spręsti teisės aktų nustatyta tvarka, taip, kad būtų apginti viešieji interesai*“. Iš tyrimo rezultatai rodo, kad pareigūnai tinkamai pritaiko asmenines vertybes savo profesijoje, siekiant ne tik savo tarnybos funkcijas atlikti teisėtai.

Apibendrinant empirinio tyrimo rezultatus, teigtina, kad dauguma informantų atsakymų savo turiniu yra panašūs. Pareigūnai tinkamai supranta savo teisines pareigas bei funkcijas, kurių turi laikytis norint pasiekti efektyvių rezultatų tarnyboje. Pasak interviu dalyvavusių informantų galima suprasti, kad yra svarbu, kad kiekvienas kriminalinės žvalgybos pareigūnas laikytųsi etikos kodekso. Kriminalinės žvalgybos pareigūnai puikiai supranta, kad etikos kodeksas nustato elgesio taisykles, kurių turima laikytis, nes tai gerina tarpusavio kolegų bendravimą bei darbo kokybę. Pareigūnai, vykdydami savo funkcijas, pasikliauja ne tik griežtais teisės aktų rėmais, tačiau atsižvelgia ir į Žvalgybos pareigūnų etikos kodeksą, kuris tinkamai suformuoja etišką pareigūnų vaidmenį. Žvalgybos pareigūnų etikos kodeksas taip pat prisideda prie gero pareigūno įvaizdžio kūrimo.

Ne tik teisės aktai ar darbo patirtis padeda siekti gerų rezultatų darbe, tačiau svarbų vaidmenį atlieka ir tinkamai suformuotos asmeninės vertybės, tampančiomis profesinėmis vertybėmis. Interviu atsiskleidė asmeninės kriminalinės žvalgybos pareigūnų vertybės, kurios yra svarbios profesijoje. Asmeninės vertybės kiekvienu atveju parodo asmens požiūrį į valstybę, visuomenę bei gebėjimą puoselėti savo asmenines vertybes konfliktinėse situacijose. Kriminalinės žvalgybos pareigūnai įvardindami savo asmenines vertybes, leidžia suprasti, kad kiekvienas iš jų nori siekti savo tarnybą atlikti sąžiningai, kiekvieną asmenį gerbti ir užtiktinti žmogaus prigimtines teises ir laives. Būtent tinkamos profesinės vertybės leidžia savo darbe jaustis gerai, nes ne tik pareigūnas kaip asmenybė, siekia gėrio, tačiau visa komanda, supanti pareigūną, siekia lygiai to paties.

Išvados

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, pradėtas skirti vis didesnis dėmesys žmogaus teisių ir laisvių gynybai. Patirti skaudūs istoriniai faktai, demokratinės valstybės kūrimasis padarė įtaką Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos pavadinimo pakeitimui į Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos pavadinimą. Pakeisto teisės akto vertybės išliko tos pačios – apsaugoti žmogų nuo nusikaltimo. Šiuo principu vadovaujamasi ir veikiama iki šių dienų. Kriminalinė žvalgyba, vykdydama savo funkcijas atlieka ir procesinių prievartos priemonių taikymą. Būtent dėl šių priemonių, dažniausiai žmonių yra piktinamasi ir ieškoma tiesos, ar nebuvo pažeistos žmogaus konstitucinės teisės. Taip pat procesinių prievartos priemonių vykdymo metu, tokių kaip – nusikalstamos veikos imitavimo veiksmai, slaptas sekimas, stebima, ar nebuvo peržengtos etiško elgesio ribos. Kriminalinės žvalgybos darbuotojai, vykdydami savo funkcijas, jas atlieka teisėtai, t. y. vadovaujantis teisės aktais. Kiekvienas teisės aktas gina žmogaus konstitucines, prigimtines teises. Tačiau pateikiamos ir išimtys, kad šios teisės gali būti pažeidžiamos, jeigu to reikalauja siekis sustabdyti nusikaltimą, apsaugoti valstybę ar žmogaus teises ir laisves. Kriminalinė žvalgyba yra vedama gėrio, o gėrio siekimas įveikiant blogį yra svarbiau, nei leisti blogiui plisti. Kiekvienas kriminalinės žvalgybos veikimas laikytinas moraliu, jei jis nepažeidžia teisinių normų.

Atsižvelgiant į gautus empirinio tyrimo rezultatus, darytina išvada, kad kriminalinės žvalgybos pareigūnai suvokia profesinės etikos svarbą savo profesijoje. Pareigūnai išskiria

svarbiausius principus, kuriais reikia vadovautis jų darbe, nurodydami, kad tai – tolerancijos, sąžiningumo, pagarbos kitiems, ištikimybės, nešališkumo, tarnavimo visuomenei ir kt. principai. Tačiau interviu nebuvo paminėtas vienas svarbiausių kriminalinės žvalgybos profesinės etikos skiriamųjų bruožų – konfidencialumas. Šios profesijos atstovams pasiekti gerų rezultatų padeda ne tik gerai išmanomi teisės aktai, tačiau ir jų vidinės vertybės, vedančios padėti kitiems – apsaugoti žmogaus prigimtines teises.

Literatūra

1. „Kriminalinė žvalgyba“. Lietuvos Respublikos prokuratūra. [Online]. Prieiga per internetą: https://www.prokuraturos.lt/lt/veiklos-sritys/baudziamasis-persekiojimas/kriminaline-zvalgyba/186 (žiūrėta 2022 05 08)
2. „Dėl žvalgybos pareigūnų etikos kodekso patvirtinimo“. TAR. [Online]. Prieiga per internetą: https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/41c16790f19311e78f3dc265493430ae?jfwid=bkaxm9ak (žiūrėta 2022 05 08)
3. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. vasario 5 d. sprendimas byloje Ramanauskas prieš Lietuvą (Nr. 74420/01)“. LRV. [Online]. Prieiga per internetą: http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/RAMANAUSKAS_2008_DK_sprendimas.pdf (žiūrėta 2022 05 08)
4. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 2K-1-719/2020)“. E-teismai. [Online]. Prieiga per internetą: https://eteismai.lt/byla/45775620716410/2K-1-719/2020 (žiūrėta 2022 05 08)
5. Anušauskas, A., 2014. *Lietuvos žvalgyba 1918-1940.*Vilnius: Versus aureus.
6. Bučiūnas, G., 2014. Konfidencialumo ir konspiracijos principai baudžiamajame procese. *Teisės apžvalga Nr. 1* (11), p. 25-38.
7. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios. [Online]. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841 (žiūrėta 2022 05 08)
8. Gutauskas, A., 2008. Ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimas be leidimo ir jo baudžiamasis teisinis vertinimas. *Jurisprudencija*, *113* (11), p. 84-90.
9. Gutauskas, A., 2018. Kriminalinė žvalgyba ir privatus žmogaus gyvenimas. *Teisė Nr. 113* (1), p. 8-26.
10. Laurinavičius, A., 2001. *Administravimo pareigūnų etika*. Kaunas: Kauno kolegijos leidybos centras.
11. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. [Online]. Prieiga per internetą: https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=66150 (žiūrėta 2022 05 08)
12. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios. [Online]. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482/asr (žiūrėta 2022 05 08)
13. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012 m. gruodžio 31 d. rekomendacija „Dėl rekomendacijų dėl kriminalinės žvalgybos įstatymo, baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame

procese patvirtinimo“, Valstybės žinios. [Online]. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.440985?jfwid=mmceor85g (žiūrėta 2022 05 08)

14. Lietuvos Respublikos Konstitucija. LRS. [Online]. Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm (žiūrėta 2022 05 08)
15. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas. Valstybės žinios. [Online]. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.434526/asr (žiūrėta 2022 05 08)
16. Mulevičius, S., & Petrošius, D. 2005. Etiniai moraliniai operatyvinės veiklos aspektai. *Jurisprudencija: Nr. 76* (68), p. 70-76.
17. Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 41 straipsnio 2 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. LRS. [Online]. Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta281/content (žiūrėta 2022 05 08)
18. Palidauskaite, J., 2011. *Valstybės tarnautojų etikos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
19. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Valstybės žinios. [Online]. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174848 (žiūrėta 2022 05 08)
20. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Valstybės žinios. [Online]. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.278385 (žiūrėta 2022 05 08)

ETHICAL ASPECTS OF CRIMINAL INTELLIGENCE

Erika GREIČIŪTĖ, Giedrė PAURIENĖ
Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

The article analyzes the ethical aspects of criminal intelligence at a theoretical and empirical level. The problem of the investigation is specified by the following questions: Do criminal intelligence activities not violate human rights and freedoms through the use of coercive procedural measures? How do criminal intelligence officers understand the importance of professional ethics in the service? The object of research: ethical aspects in the field of criminal intelligence. The aim of the research is to analyze the ethical aspects in the field of criminal intelligence, taking into account the ways in which criminal intelligence operates. Objectives of the research: 1) after revealing the concept of criminal intelligence to discuss the ways in which criminal intelligence operates with ethical problems; 2) to investigate and evaluate the attitudes of criminal intelligence officers towards the importance of professional ethics in the service. Research methods: analysis of scientific literature and legal acts, analysis of court practice, generalization, method of qualitative research data collection - survey (structural interview), method of data analysis - descriptive-interpretative analysis.

In the performance of its functions, criminal intelligence also performs the application of procedural coercive measures. It is because of these measures that people are often outraged and seek the truth about whether human constitutional rights have been violated. Also, during the execution of procedural coercive measures such as actions of imitating a criminal act, and covert surveillance it is monitored whether the limits of ethical conduct have not been exceeded. Criminal intelligence officers, in the performance of their duties, perform them lawfully, e. i. in accordance with the law. Every legal

act protects the constitutional, natural rights of a person. However, there are exceptions that these rights may be violated if it is required to stop the crime, protect the state or protect the human rights and freedoms. Criminal intelligence is driven by good intentions, and the pursuit of good overcoming evil is more important than allowing evil to spread. Every act of criminal intelligence is considered moral if it does not violate legal norms. Based on the results of the empirical study, it can be concluded that criminal intelligence officers are aware of the importance of professional ethics in their profession. Officials set out the most important principles to be followed in their work as tolerance, honesty, respect for others, loyalty, impartiality, service to society, and other values. However, one of the most important features of the professional ethics of criminal intelligence was not mentioned - confidentiality. Therefore, not only do well-known legislations help to achieve good results in this profession, but also their intrinsic values that help others to protect their natural rights.

***Keywords**: criminal intelligence, professional ethics, operational activities, procedural coercive measures.*